

RESISTÈNCIA I RECONQUESTA SOCIOLINGÜÍSTIQUES: ASPECTES DE LA NORMALITZACIÓ DEL CATALÀ A LA CATALUNYA AUTÒNOMA*

Henri BOYER

1. LA BATALLA DE LA LLENGUA

Un títol com aquest que, a més a més, ja ha estat emprat,¹ ben segur que evoca la dinàmica sociolingüística de la Catalunya autònoma: la llengua catalana, *llengua dominada* sota el franquisme en profit del castellà (vegeu, per exemple, Benet, 1979), es troba actualment en estat de reconquesta. Els polítics del Principat, ja siguin d'una tendència o d'una altra, estan pràcticament d'acord quant al que és essencial en matèria de llengua/llengües: la necessitat de restituir al català el lloc que li pertoca en la comunicació social, l'administració, els mitjans de comunicació, etc., d'acord amb el que havia estat majoritàriament el seu lloc en els intercanvis *ordinaris* entre catalans. Es tracta, doncs, d'una *batalla* prolongada, perquè la situació heretada, del *conflicte* entre la llengua *nacional* i la de l'estat, és encara lluny de ser superada, tant en la lletra com en l'esperit, malgrat els progressos molt significatius cap a la plenitud del funcionament social del català.

Aquesta *batalla* és per als catalans una llarga història els moments forts de la qual, principalment en el segle XIX (Renaixença) i el XX (durant la Mancomunitat de 1914 a 1925, la Generalitat republicana de 1931 a 1939, sense deixar de banda la resistència a la llarga dictadura), són punts de referència importants per a una memòria col·lectiva particularment sensible a la identitat cultural com a fonament de la *nació*. L'estat espanyol, en prendre, per regla general exclusivament, partit pel castellà, no s'ha cansat, des de fa gairebé tres segles, de declarar periòdicament la guerra al català o potser menys brutalment, com encara fa de vegades ara, de manifestar obertament el seu recel. «Tant el 1924, com el 1717, com més tard el 1939, un poder central provarà d'ofegar una cultura, una llengua i, ¿què en traurà? Certament una marginació aparent, però també la lenta i dolorosa gestació d'una revifalla sempre sorprenent»; «som i serem gent catalana», proclama una sardana cèlebre... (PROUDON, 1989: p. 90-91).

Després de la cèlebre Renaixença, el català (que havia deixat de ser llengua oficial el segle XVIII, però que no havia deixat mai de ser llengua *nacional*) reconquerí progressivament, amb estires i arronses, i de vegades amb una lluita aferrissada, si no una normalitat completa com a mínim la seva plena legitimitat. Una etapa fonamental fou, de segur, la de l'*estandardització* que es va concretar, a partir de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), amb la publicació de les obres mestres del lingüista Pompeu Fabra: el *Diccionari ortogràfic* (1917), continuació de les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica catalana* (1918), i finalment el *Diccionari General de la Llengua Catalana*

* Aquest article és la traducció del darrer capítol de l'obra *Langues en conflit* (París, Editions l'Harmattan, 1991), redactada, principalment, l'any 1989.

1. Per a una obra dedicada a un militant de la llengua catalana. Vegeu Pius Pujades, *La batalla de la llengua. Converses amb Francesc Ferrer i Gironès*, Barcelona, Xarxa Cultural, 1988.

(1932).² Ara bé, una cosa és la *normativització*, la codificació lingüística de l'idioma, i una altra la *normalització*, que fa referència al seu estatus i als usos sociolingüístics en la comunitat i que, diguin el que diguin, en realitat no es decreta. És precisament en el terreny de la *normalització* on la batalla ha estat i és més dura. La idea de *normalització*, absolutament central en la batalla de la llengua a la Catalunya autònoma, fou primer un concepte, després una reivindicació col·lectiva i finalment una ordre del govern català.

D'aquesta manera, el Congrés de Cultura Catalana, vasta mobilització unitària al voltant de la identitat de l'àmbit català (en els seus diversos components: llengua, ensenyament, investigació, història, dret, indústria, cinema, esports...), del 1975 al 1977 (durant la transició), va reagrupar el conjunt de les organitzacions socials i culturals dels Països Catalans (essencialment de la Catalunya pròpiament dita, del País Valencià, del Rosselló, d'Andorra, de les Balears) i en denunciar la *diglòssia* en vigor acordà en les seves conclusions la reivindicació d'una política lingüística de normalització: «Els camps d'ús públic de la llengua que cal reconquerir per tal de fer avançar el procés de normalització són: l'administració pública, els mitjans de comunicació, l'ensenyament i l'activitat econòmica» (Congrés de Cultura Catalana, 1977).

La idea que «la normalització és el resultat d'una política lingüística» (VALLVERDÚ, 1980: p. 69)³ es concretà uns quants anys més tard: el govern autònom de Catalunya (la Generalitat) va crear el 1980 una Direcció General de Política Lingüística, la respon-

2. El sentiment, generalment compartit, pel que fa a l'obra de P. Fabra, és que es tracta «d'una obra admirable, bastida damunt els criteris científics més rigorosos del moment i amb una clara voluntat de comprensió de les diverses realitats dialectals i de les necessitats de l'idioma». (DUARTE i MASSIP, 1981: p. 183.)

3. En la literatura sociolingüística hi ha tres termes en competència per a designar l'aplicació institucional i jurídica d'una política lingüística: *planificació*, *endegament* i *normalització*. Si *planificació lingüística*, que de fet és l'equivalent francès de l'expressió *language planning* que empen els investigadors anglosaxons, havia estat un terme molt utilitzat abans (GARMADI, 1981: p. 185-186; i també CALVET, 1987: p. 153-160), alguns preferien actualment qualsevol dels altres dos termes: l'escola quebequesa opta per *endegament lingüístic*, perquè aquest «concepte [...] es basa en una intenció de consens social en relació a un projecte lingüístic col·lectiu» (DAOUST i MARAIS, 1987: p. 12), mentre que els sociolingüistes catalans han popularitzat a Espanya (i fora d'Espanya) *normalització lingüística*, però en un sentit molt més sociolingüístic del que se li dona algunes vegades (vegeu, per exemple, FISCHMAN, 1971: p. 38-39). Tanmateix, tant si es tracta de *planificació*, *endegament* o *normalització* lingüística, sempre és, poc ençà poc ellà, un problema de *gestió* d'una llengua (o de diverses llengües), tant pel que fa a la forma com als usos. Per tant, una política lingüística pot:

- referir-se a una llengua en la seva identitat estructural: pot ser aleshores una intervenció de tipus normatiu, que cerqui la codificació dels funcionaments gramaticals, lexicals, fonètics... heterogenis, la determinació d'una forma estàndard, o fins i tot (o alhora) que doni una forma d'escriure a una llengua que tan sols havia estat oral, o que modifiqui una ortografia, etc.; també pot dedicar-se a difondre oficialment les (noves) normes que han estat fixades d'aquesta manera (i en general basades en el treball dels lingüistes) per als usuaris, amb més o menys determinació, àdhuc amb violència;

- referir-se als funcionaments sòcio-culturals d'una llengua, al seu estatus, al seu territori, enfront dels funcionaments sòcio-culturals, de l'/dels estatus, del(s) territori(s) d'una altra/d'altres llengua/llengües emprades també en la mateixa comunitat multilingüe.

Una política lingüística pot presentar també un objectiu doble: *lingüístic* i *sociolingüístic*, i les dues menes d'intervenció evocades són perfectament solidàries. És el que hom entén per *normalització* a Catalunya en el període actual, perquè la normalització comporta, per als sociolingüistes catalans, dues exigències: una de lingüística (de codificació gramatical, lexical, fonètica, ortogràfica) i una altra de sociolingüística, que fa referència a les funcions i els usos de la llengua en la comunitat social (ARACIL, 1965 i 1979; NINYOLES, 1977; BOYER, 1987 i 1990). Cal destacar que alguns sociolingüistes han proposat, per tal de designar millor l'economia política de les relacions que una comunitat manté amb la llengua en tots els seus aspectes, el terme *glotopolítica*. Segons L. Guespin i J. B. Marcellesi, «ofereix [...] l'avantatge de neutralitzar, sense haver d'opinar sobre el tema, l'oposició entre llengua i parla. Designa les diverses aproximacions que fa una societat de l'acció sobre el llenguatge, tant si n'és conscient com si no n'és, tant de la llengua —quan, per exemple, la societat legisla sobre els estatus recíprocs del francès i de les llengües minoritàries—, de la parla —quan reprimeix un determinat ús en una persona o una altra—, com del discurs —quan l'escola fa de la producció d'un determinat tipus de text matèria d'examen: cal el terme *glotopolítica* per englobar tots els fets del llenguatge on l'acció de la societat revesteix una forma política.» (GESPIN i MARCELLESI, 1986: p. 5).

sabilitat de la qual fou confiada, del 1980 al 1988, a una lingüista, Aina Moll.⁴ La creació d'aquesta institució (que depèn del Departament de Cultura de la Generalitat) es perfectament legal dins la Constitució espanyola de 1978 i també, i sobretot, en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979.⁵

En efecte, dos enunciats de la Constitució de 1978 han tingut una importància decisiva per al reconeixement de l'especificitat catalana: el de l'article 2 i el del 2n apartat de l'article 3. L'article 2 estableix que «La Constitució es basa en la unitat indissoluble de la nació espanyola, pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols, i reconeix i garanteix el dret a l'autonomia de les nacionalitats i regions que en formen part, i la solidaritat entre totes elles». Aquesta formulació que confirma, encara que sigui amb precaució (*nacionalitat* no és pas el mateix que *nació*, tot i haver estat introduïda una petita distinció amb *regió*), l'heterogeneïtat històrica d'Espanya, no fou aconseguida sense pressions, negociacions i concessions, sense la fermesa de l'esquerra espanyola i del conjunt dels autonomistes (i nacionalistes) i principalment sense la mobilització exemplar dels catalans de pràcticament totes les tendències polítiques.

2. LA REIVINDICACIÓ NACIONALISTA/AUTONOMISTA I L'ELABORACIÓ DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978: LA REDACCIÓ DE L'ARTICLE 2

2.1. Els resultats de les eleccions legislatives espanyoles del 15 de juny del 1977 (les primeres eleccions lliures després de la Guerra d'Espanya) posaven en evidència l'especificitat política de Catalunya perquè designaven un conjunt de tres grans forces polítiques que constituïa una mena de *bloc nacional* de molt de pes durant el període d'elaboració de la Constitució (1977-1978): el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), el Partit Socialista de Catalunya (PSC) i Convergència Democràtica de Catalunya (CDC).⁶ El reconeixement d'aquesta solidaritat de fet, d'altra banda ben provisional,

4. En una conversa que vaig tenir amb ella el maig del 1981, em va parlar de la creació del lloc que ocupava en els termes següents: «No hi ha cap precedent ni a Catalunya ni a la resta de l'estat, ni —que jo sàpiga— en cap dels altres països on ha existit conflicte lingüístic. En general, les solucions als conflictes lingüístics sempre han estat proposades després del conflicte, mentre que aquesta vegada les possibilitats de conflicte han estat previstes i hom ha procurat prevenir-les amb la creació d'aquest càrrec específic de director general de Política Lingüística. És a dir, per mirar de dur a bon terme el procés, estudiar la situació sociolingüística, planificar la normalització, controlar els resultats i modificar la línia d'actuació si semblava convenient, etc.» (MOLL i BOYER, 1982: p. 44).

5. És, d'altra banda, el que indica l'article 7 del Decret d'Estructuració Orgànica del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació del 23 de juny de 1980, quan fixa com a objectiu per a la Direcció General de Política Lingüística «fer possible el desenvolupament de l'article 3r. de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i fomentar l'ús del català a les institucions oficials i a les privades» i vetllar per «l'efectiva aplicació de les lleis emanades del Parlament de Catalunya en aquest camp» (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1983c: p. 7).

6. Tant en el discurs de masses com en la pràctica, el PSUC va saber col·locar la reivindicació nacional en el primer pla de les seves preocupacions, i el que també és important, aconseguí d'aparèixer com un partit indiscutiblement nacional.

El Partit Socialista de Catalunya, PSC, «Congrés», col·locava al programa, en termes semblants als del PSUC, el problema de la lluita per l'alliberament nacional. Aquesta lluita es basa en «l'exercici del dret a l'autodeterminació»: l'objectiu a llarg termini és la «Federació de Repúbliques lliure i iguals com a fórmula que conjumini el màxim de llibertat nacional per a Catalunya i per a les altres nacions i pobles de l'actual estat espanyol amb la necessària solidaritat socialista entre tots ells, i molt particularment amb els menys afavorits pel desenvolupament econòmic i social capitalista». (2n Congrés del PSC, Barcelona, Comunicacions del Partit Socialista de Catalunya, 1978, p. 61-62).

Pel que fa al combat catalanista, CDC reconeixia igual que els altres dos partits que «en darrer terme només correspon al poble de Catalunya de decidir, mitjançant el dret d'autodeterminació, el seu destí com a nació lliure» (*Programa econòmic i social de Convergència Democràtica de Catalunya*, gener 1977, p. 7). I en exposar clarament el problema de la construcció d'un estat català, CDC insisteix en la noció de *consens* (una paraula clau de l'època) i en la necessitat d'un *pacte* amb els partits nacionals, és a dir, amb l'esquerra catalana.

és indispensable si hom vol analitzar correctament el procés constituent que havia de menar a l'adopció de la Constitució del 29 de desembre del 1978.⁷

I, des d'aquest punt de vista, la discussió pel que fa als termes «nacionalidad», «nación» i «región», discussió que interessà un gran sector de públic a Catalunya (i també a Espanya), principalment a partir del gener del 1978, en ple procés constitucional, mereix que hom l'aprecii en el seu valor just. Aquell debat, en el qual es van comprometre els partits del *bloc nacional català*, i que, de segur, no fou tan sols una baralla de mots, va tenir incidències ben reals en la redacció de la Constitució, particularment en la redacció de l'article 2.

El debat sorgí quan va caldre escollir un enunciat susceptible de retre compte de la complexitat de les relacions entre l'estat espanyol i els diversos pobles que el componen. Per a qualsevol observador mínimament seriós és clar que diversos graus d'*especificitat històrico-cultural* cohabitaven a l'estat espanyol. Es tractava de saber si la Constitució havia de designar, i per tant consagrar, o no, la *diferència* territorial. El reconeixement d'una realitat històrica, amagada durant molt de temps, no era evident: *els poders de fet* (molt especialment l'exèrcit) i la dreta franquista refusaven la concessió d'un estatut constitucional a les minories nacionals. Per ells el terme «nacionalidad», proposat pels autonomistes i per l'esquerra, i acceptat pels sectors moderats, emprat juntament amb el terme «región», introduïa en la Constitució un perill de secessió. Amb el terme «región» n'hi havia d'haver prou per a delimitar el marc d'aplicació del dret a l'autonomia. Per contra, per als partits nacionals catalans, la utilització del terme «nacionalidad» era fonamental perquè significava, a més del reconeixement jurídic d'una especificitat des d'aleshores inalienable, una victòria política i psicològica, fruit d'un llarg combat durant el franquisme, alhora que deixava la possibilitat, en un futur més o menys llunyà, de reivindicar el dret a l'autodeterminació.

Davant les reticències del partit governamental (sotmès a diverses pressions) i una falsa informació pel que feia a la seva pròpia posició, la reacció de Convergència Democràtica de Catalunya fou immediata i sense cap ambigüitat: «Per a CDC, la inclusió del terme "nacionalitats" —fins ara acceptat per tots els ponents constitucionals llevat del d'Aliança Popular— constitueix un factor essencial en la gènesi normativa del text constitucional».

El terme «nacionalitat(s)» permetia la inscripció de l'especificitat lingüística, cultural i històrica de la Catalunya mil·lenària en la Constitució. Per això, CDC amenaçava el govern amb una ruptura de consens: «[...]CDC] no solament no acceptarà la supressió del terme "nacionalitats", sinó que la seva eventual desaparició l'obligaria a una reconsideració de la seva actitud de consens solidari, adoptada fins ara envers el text constitucional en la seva globalitat».⁸

Els comunistes d'Espanya, per mitjà de J. Solé Tura, el seu representant en el grup d'elaboració de l'avantprojecte de constitució,⁹ i membre eminent del PSUC, havien formulat clarament el seu punt de vista de la qüestió i desitjaven veure inclosa en el Títol 1 «una fórmula genèrica» en la qual es poguessin reconèixer tots els pobles d'Espanya.

Igual que aquesta, i juntament amb altres forces (com Esquerra Republicana de Catalunya i altres moviments nacionalistes d'esquerra o d'extrema esquerra, de vegades, per a alguns, molt més independentistes que autonomistes), CDC proposava el restabliment total de les institucions que havien permès de constituir l'Estatut d'Autonomia del 1932 (Generalitat, Parlament...) atorgat per la República.

7. Les sessions de treball van començar el juliol del 1977; el text definitiu fou adoptat per les Cortes (plens del Congrés dels Diputats i del Senat) el 31 d'octubre del 1978 i aprovat per referèndum el 6 de desembre del 1978. (La versió definitiva fou difosa massivament en forma de fascicle en aquell moment.)

8. *Avui* del 9 de febrer del 1978, p. 5.

9. Aquest grup estava constituït per set membres: tres del partit governamental, un d'Aliança Popular (neofranquista), un de la Minoria Catalana, un comunista i un socialista.

Aquesta fórmula havia d'indicar que «l'estat es constitueix com un sistema general d'autonomia» per a «les nacionalitats i les regions que componen Espanya».¹⁰

Una sèrie d'articles de tendències polítiques diverses, apareguts en el diari *Avui*, mostra la sensibilització i la vigilància dels catalans:¹¹ el debat *terminològic* fou, doncs, molt públic.¹² En aquest sentit, mostra una aptitud real per a la mobilització, en aquest cas essencialment intel·lectual. Ningú no dubta que la clarividència i la determinació dels autonomistes catalans quant a una qüestió tan delicada i les seves diverses intervencions¹³ tingueren com a resultat immediat aïllar els *ultres* i portar el partit governamental a ser conciliador. Això no obstant, la conciliació no va funcionar sense determinades compensacions, pel que feia a la formulació definitiva. L'article 2, tal com fou adoptat per la *Comisión d'Afers Constitucionals i Llibertats Públiques del Congrés de Diputats*, el 12 de maig del 1978, és un enunciat particularment interessant, en molts aspectes, del qual convé valorar correctament la gènesi, des de la fórmula proposada pel primer avantprojecte fins a la versió definitiva, en relació amb la seva estructuració semàntica, per mirar de llegir-hi la trajectòria i la inscripció de les ideologies.

2.2. En l'avantprojecte de Constitució publicat al *Boletín Oficial de las Cortes* del 5 de gener del 1978 (núm. 44), l'article 2 estava redactat de la manera següent (Enunciat 1):

«La Constitución se fundamenta en la unidad de España y la solidaridad entre sus pueblos y reconoce el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran.»

A partir de la publicació d'aquesta primera versió i de les propostes particulars dels set membres del grup de redacció (Ponència) de la Comissió d'Afers Constitucionals, i després del dipòsit de les esmenes que els diversos grups parlamentaris havien estat convidats a presentar, se n'havia de redactar una segona versió. Però fou abans de la redacció d'aquesta segona versió, tot just després de la publicació de la primera, quan el partit governamental va patir les diverses pressions esmentades més amunt per aconseguir que retirés el terme *nacionalitat*. Fou en aquell moment quan se situà el debat de què acabo de parlar i la mobilització de les forces autonomistes catalanes. Es pot afirmar, per tant, que entre la primera i la segona versió es van enfrontar ideologies absolutament antagonistes i la relació de forces a Espanya era tan gran que la segona versió havia de reflectir per força aquell antagonisme. Fou publicada així en el *Boletín Oficial de las Cortes* del 17 d'abril del 1978 (núm. 82); es tracta de l'Enunciat II:

10. J. SOLÉ TURA, «Memoria sobre el proyecto de Constitución», *Los comunistas y la Constitución*, Madrid, Forma Ediciones, SA, 1978, p. 32-33. Pel que fa a l'existència dels dos termes *nacionalitat* i *nació*, Solé Tura avançava en un altre lloc una proposició teòrica i metodològica interessant, però al·lusiva: «Si admeten una diferència substancial entre els dos conceptes, la dualitat de terminologia pot servir per a distingir la plenitud o la manca de plenitud del poder polític d'Estat. Aquesta és la raó per la qual prefereixo parlar de "nacionalitat catalana"». (SOLÉ TURA, 1976: p. 18).

11. Els títols d'aquests articles deixen ben clar l'objecte i el repte del debat de l'acció. Podem citar, entre d'altres: «Nació i nacionalitats» (U. Crusellas, 1-I-1978); «La Constitució espanyola i les nacions» (F. Cucurull, 26-I-1978); «Nacionalitats: utilitat d'un terme» (M. Arimany, 31-I-1978); «L'Estat espanyol, un Estat plurinacional» (I. Colomines-Companys, 10-II-1978); «Espanya, nació de nacions» (J. Maragall, 2-XI-1978); «Les nacionalitats» (F. Cucurull, 9-XI-1978); «Nació o segrestadora de nacions?» (F. Lorda, 21-XI-1978).

12. El diari *Avui* no va ser, evidentment, l'únic òrgan de premsa que va contribuir al debat, perquè aquest tingué un gran ressò en la premsa en llengua castellana.

13. Cal no oblidar tampoc l'acció de la coalició senatorial Entesa dels Catalans (que reagrupà tota l'esquerra catalana durant les eleccions, i a la qual es va afegir CDC). Aquesta coalició, que el 15 de juny del 1977 havia aconseguit dotze dels setze escons de senadors per a Catalunya (tots els seus candidats havien estat escollits), va llançar, amb motiu del debat constitucional, i més aviat de manera preventiva, una «campanya de mobilització popular i de sensibilització política» (que alguns contestaren) sobre el tema «Guanyem la Constitució, guanyem l'Estatut». La crida llançada per la coalició i difosa per mitjà de cartells i fulls proclamava sense ambigüitat: «Som una nació. Serem una nació».

«La Constitución se fundamenta en la unidad de España como patria común e indivisible de todos los españoles y reconoce el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que integran la indisoluble unidad de la nación española.»

El text definitiu de l'Article 2 fou discutit pel conjunt dels membres de la Comissió d'Afers Constitucionals el 12 de maig del 1978. La darrera versió (Enunciat III) fou qualificada per un periodista de «model de consens barroc entre l'esquerra i el centre»:14

«La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la nación española, patria común e indivisible de todos los españoles, y reconoce y garantiza el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran y la solidaridad entre todas ellas.»

Les transformacions de l'Enunciat I són també manifestacions d'un *no-escrit* ideològic (i polític).

De primer cal remarcar que, malgrat els problemes que he recordat, hi havia un consens important al voltant de l'Enunciat I. En aquest sentit, les modificacions proposades per l'esquerra i els partits catalans (tant si eren formulacions del representant en el grup de redacció com del conjunt del grup parlamentari) no capgiraven el text inicial de la Ponència:

— L'essencial de l'esmena del grup parlamentari de la Minoria Catalana (el cos principal de la qual estava constituït pels diputats de CDC), idèntic al del grup PCE-PSUC, consistia a suprimir la forma verbal «*reconoce*» per treure així a la Constitució (i en conseqüència al nou règim que li concedia l'elaboració), el valor de *protagonista confirmat*, perquè la versió proposada pressuposava que el dret a l'autonomia no era pas més legítim que la unitat d'Espanya i tenia, per tant, el mateix estatus constitucional. El text era el següent:

«La Constitución se fundamenta en la unidad de España, la solidaridad entre sus pueblos y el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran.»

— Quant a l'esmena del Partit Socialista Obrer Espanyol i dels socialistes catalans per la utilització del valor transitiu del verb «*fundamentar*», donava a la unitat d'Espanya un estatut postconstitucional de la mateixa categoria que el dret a l'autonomia (ambdues coses estaven *garantides*):

«La Constitución fundamenta y garantiza la unidad de España, el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran y la solidaridad entre todas ellas.»

Aquestes dues esmenes tendien, doncs, amb dues formulacions diferents, a treure qualsevol mena de preponderància a la unitat d'Espanya.

— Respecte a les modificacions d'Aliança Popular, feien referència, principalment, al mot «*nacionalidades*», del qual aquest partit desitjava la supressió (volia conservar tan sols el mot «*regiones*»).

Allò que roman en l'Enunciat II (i en l'Enunciat III), és la coexistència constitucional dels termes «*regiones*» i «*nacionalidades*». Calia, com ha estat remarcat, la institucionalització d'una *diferència* i alhora l'acceptació d'un doble tractament jurídic-administratiu de l'autonomia. Per tant, en certa manera, la Constitució consagra la victòria de les forces d'esquerra i dels partits nacionalistes (nacionalistes i autonomistes). Ara bé, la transformació que hi havia hagut (de l'Enunciat I a l'Enunciat II) pretenia reduir l'abast d'una concessió d'aquesta mena. La *redundància* n'és el símptoma major: en

14. Manuel Vicent, «Nación de naciones», *El País* (13 de maig del 1978).

efecte, si bé el text distingeix entre «nacionalitats» i «regions», oposa tanmateix el plural dels dos substantius al singular de «nació» i a la seva caracterització unívoca: «espanyola». En afirmar «la indissoluble unitat de la nació espanyola», i en reprendre, com si volgués donar-li un contingut més polèmic, la determinació restrictiva (*delimitació* estricta) d'Espanya «com a pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols», hom talla de cop qualsevol interpretació *maximalista* del reconeixement del dret a l'autonomia (que hauria pogut legitimar el separatisme i justificar l'aplicació del principi d'autodeterminació).¹⁵ La ideologia franquista aconseguí així la revenja.

De l'Enunciat II a l'Enunciat III la transformació és molt menys important, però les reticències de la ideologia dominant sempre són aparents: ni el desplaçament del sintagma «la unitat indissoluble de la nació espanyola», ni la posada en aposició de «pàtria comuna...», no suprimeix l'*efecte de redundància* ni, per tant, els *escrúpols de l'enunciació* (i les seves contradiccions). A més, hom observa el retorn del substantiu «solidarietat» i l'aparició de la fórmula verbal «garantir», que són també unes concessions (molt) febles al que hom podria també anomenar ideologia federalista. Això no obstant, «garantir» introdueix, respecte a «reconèixer», quelcom més que un matís, principalment en matèria constitucional.¹⁶

2.3. La distinció plantejada per l'article 2 autoritzava, de fet, dues modalitats d'accés a l'autonomia, una de les quals, que podríem anomenar *noble*, havia de ser reservada per a les comunitats *històriques* com Catalunya, el País Basc o Galícia (la qual cosa podria posar en dubte el poder central), i així obriria el camí a un tractament oficial i institucional de la diferència cultural, prevista d'altra banda per l'article 3 que, després d'haver proclamat en el primer apartat que «*el castellano es la lengua española oficial del Estado*», enuncia en el segon:

«Las demás lenguas de España serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas, de acuerdo con sus Estatutos.»

I afegeix (3r apartat):

«La riqueza de las diversas formas lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.»

Incontestablement, el marc constitucional espanyol havia de permetre a la batalla de la llengua a Catalunya (i arreu d'Espanya) de guanyar posicions importants, si no decisives, a l'hora de l'elaboració de l'Estatut d'Autonomia (desembre del 1979).¹⁷ Efectivament, l'article 3 de l'estatut estipula que:

15. La intervenció del diputat F. Letamendia, de l'esquerra nacionalista basca (Euskadiko Ezkerra), quan hi hagué la discussió en comissió (per a l'elaboració del text final), en demanar que es fes explícitament referència al dret a l'autodeterminació, sembla tan sols... simbòlica (vegeu el *Mundo Diario* del 13 de maig del 1978, p. 6). «En la mateixa discussió, un eminent representant del partit governamental s'esforçà a demostrar que el text constitucional limitava l'abast del terme "nacionalitat": "el terme nacionalitat de l'article dos no és ni pot ser el fonament d'un procés d'independència que arribi a tocar la unitat espanyola. No és ni pot ser el fonament d'un dret per constituir-se en estat, sinó tan sols un dret a tenir un règim d'autonomia. No és ni pot ser el fonament de la legitimació d'una autoritat sobirana, perquè la sobirania és patrimoni exclusiu de la nació espanyola. Finalment, no és ni pot ser tampoc el fonament d'una petició d'aplicació del principi de les nacionalitats, o del principi de l'autodeterminació, perquè la realitat històrica d'Espanya com una unitat política nacional en la qual no existeixen ni minories ni pobles sota domini colonial està per sobre de tot això». (*El País*, 13 de maig del 1978).

16. Tot i que el verb «*garantizar*» figura en l'esmena socialista, sembla que la seva utilització en l'Enunciat III sigui deguda a la pressió de la Minoria Catalana.

17. Llei orgànica 4/1979 publicada en el Diari Oficial de la Generalitat del dia 31 de desembre del 1979.

- «1. La llengua pròpia de Catalunya és el català.
2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'estat espanyol.
3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar llur coneixement i crearà les condicions que permetin d'arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya».¹⁸

Hom observa que en aquest text fonamental, una obra tan compromesa com la Constitució del 1978, s'ha introduït clarament una distinció entre la *llengua pròpia* de Catalunya, el català, i les *llengües oficials* a Catalunya, castellà i català. Distinció que és ben lluny de ser accessòria: pesarà en el desenvolupament de la normalització sociolingüística en orientar les reivindicacions nacionalistes cap a una correcció de la cooficialitat en favor del català.

3. LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA: DISPOSITIUS I DISPOSICIONS

La Direcció General de Política Lingüística està organitzada en tres grans serveis que actuen d'acord per a la defensa i la promoció de la *llengua pròpia*:

- L'Institut de Sociolingüística Catalana, que s'encarrega dels estudis, les enquestes i la documentació pel que fa a la situació del català i la seva evolució i, per tant, del seguiment i l'avaluació de la tasca de *normalització*. En el darrer període, l'Institut de Sociolingüística Catalana s'ha llançat a l'elaboració d'un informe ambiciós respecte a la situació en matèria sociolingüística i les intervencions institucionals que s'imposen.¹⁹

- El Servei del Consell Lingüístic té la responsabilitat de l'ensenyament del català als adults (especialment la coordinació dels cursos organitzats per les municipalitats i la formació pedagògica dels ensenyaments de català). Lliura també els diplomes que confirmen el coneixement del català, dóna informacions de les traduccions, correccions, etc. i, en col·laboració amb l'Escola d'Administració Pública de Catalunya, té cura de l'elaboració del llenguatge administratiu.

El Servei pot estar content d'uns quants èxits en diversos camps. Cal destacar aquí, especialment, l'elaboració, amb l'ajut del Consell d'Europa, d'un curs *multimedia* per a no-catalanoparlants: *Digui, digui...* Aquest curs s'inspira en allò que s'anomena l'*enfocament comunicatiu* en l'ensenyament de les llengües: té com a objectiu l'aprenentatge d'una competència de comunicació i recolza, per definir els objectius d'aprenentatge, en un *Nivell lliandar* català, és a dir, essencialment en una base funcional-nocional. A més del material imprès habitual, empra un material sonor (*cassettes* que acompanyen els llibres de l'alumne, emissions de ràdio) i un material audiovisual (*videocassettes*, emissions de televisió). Aquesta realització és ben significativa d'una estratègia que sap dotar-se de mitjans rigorosos i eficaços.²⁰

18. I el mateix article afegeix en l'apartat 4t un compromís altament simbòlic i exemplar, si hom considera que el parlar occità (gascó) de la Vall d'Aran, territori administrat per la Generalitat catalana es troba en una situació tan problemàtica com la que podia tenir fins ara el català a Espanya:

«4. La parla aranese serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció».

19. El marc programàtic d'aquesta radioscòpia sociolingüística ha estat exposat en una publicació de l'Institut de Sociolingüística Catalana, *Noves SL*, núm. 6, febrer de 1989 (Departament de Cultura), p. 16-21 (Pla d'actuació 89-92).

20. Vegeu el suplement núm. 4 del butlletí: *Com ensenyar català als adults* (Barcelona, juliol 1984), dedicat a *Digui, digui...* Cal indicar que l'elaboració d'aquest material pedagògic fou precedida d'una enquesta sociolingüística que fa referència a les expectatives, les necessitats i les actituds dels aprenents virtuals (vegeu: DIRECCIÓ

El Servei del Consell Lingüístic té també la missió de coordinar els treballs de terminologia catalana, obra fonamental per a una autèntica normalització lingüística. En aquest sentit cal indicar la creació del TERMCAT, un centre de terminologia sota la doble autoritat de la Direcció General de Política Lingüística i de l'Institut d'Estudis Catalans. A aquest Centre, se li van confiar tasques de planificació i de difusió en matèria terminològica, de formació d'especialistes en terminologia, de constitució d'un banc de dades terminològiques i d'un banc de dades documentals, etc. És, evidentment, un servei obert al públic i sembla que ja és una eina eficaç per a la política lingüística de normalització del català.

• El tercer instrument institucional del qual es dotà la Direcció General de Política Lingüística fou el Servei de Normalització de l'Ús del Català que «té la missió de promoure l'ús del català a tots els nivells i en tots els camps, públics i privats» (Aina Moll dins TUDELA, 1986: p. 23). A més de l'acció de sensibilització durant la difusió, l'any 1983, de la Llei de normalització (de la qual parlarem més endavant), aquest servei va organitzar durant els anys 81-82, una gran campanya per a la normalització lingüística de Catalunya l'eslògan de la qual era «El català, cosa de tots». Aquesta campanya, que mobilitzà una quantitat important d'energies i de mitjans, tenia com a objectiu «una presa de consciència lingüística per part de la població de Catalunya, la promoció de la conversa bilingüe, l'encoratjament per a l'extensió de la presència pública del català i la plena participació de tota la població, les entitats i les institucions de Catalunya al procés de recuperació de l'ús de la llengua catalana.» (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA 1983c: p. 47). Sembla que, principalment, es tractava de contribuir a l'evolució de les actituds respecte al català (Aina Moll dins TUDELA, 1986: p. 24). Basant-se en una argumentació sociolingüística, històrico-cultural i jurídica alhora (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1981a, 1981b), els responsables de la campanya van recórrer a tots els mitjans de comunicació: premsa escrita, ràdio, vídeo, cinema.

En el centre d'aquesta campanya, el personatge d'una nena de deu anys, la Norma (el joc de paraules és evident), la qual, per mitjà de cartells, prospectes explicatius (bilingües), autoadhesius, còmics, etc., es presentava com l'apòstol entusiasta (i exigent) de l'extensió dels usos del català i del seu «bon ús» (si més no, de la seva integritat). Aquí hi havia, sens dubte, un objectiu doble: des d'un punt de vista *comunicatiu* (sociolingüístic), es tractava de fer *normal* i efectiu (de fer acceptar) el caràcter oficial del català, de proclamar-ne la legitimitat; des d'un punt de vista estrictament lingüístic, percaçar les produccions errònies, promoure una *norma* (gramatical, lexical...). Per això en una seqüència dibuixada, que representa un restaurant, la Norma se sorprèn de no trobar una carta redactada en llengua catalana. En una altra, en què ella juga amb nens de la seva edat, s'indigna pel maltractament morfosintàctic i lexical que un company gasta amb el català.

Els promotors de la campanya van justificar el recurs d'un personatge com aquell per una necessitat d'impertinència i per a ells «tingué un impacte en la societat catalana» (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1983c). Ara bé, el recurs a la Norma fou controvertit: alguns, per exemple, van considerar «aquesta noieta de deu anys insípida i, és clar, asexual» i denunciaren una «manca d'habilitat en *marketing* cultu-

DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1984a i STRUBELL i ROMANÍ, 1986; també DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1983 d). Pel que fa al llenguatge administratiu no ens cansaríem de remarcar l'excel·lent caire de la *Revista de Llengua i Dret*, publicada per l'Escola d'Administració Pública. Vegeu igualment DUARTE i ALAMANY, 1984a i b. Per a les activitats de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya vegeu Escola d'Administració Pública de Catalunya, *Memòria 1987-1988*, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1989.

ral» (G. Puig dins JOUANNA, 1983: p. 46). Això no obstant, és innegable que la imatge de la noieta fou particularment ben rebuda pels infants.

La campanya per a la normalització del 1982 fou seguida d'altres campanyes: la que tenia per objectiu la difusió de la Llei de normalització lingüística, el 1983-1984, una campanya de sensibilització lingüística el 1985-1986, l'eslògan de la qual era «Depèn de vostè», i campanyes per a la normalització lingüística en els camps de la restauració (el 1986-1987) i darrerament del comerç (presència del català en els rètols).

Cal observar que la dinàmica de la normalització ha sabut recolzar en tota una xarxa de Centres de Normalització Lingüística, implantats en la quasi totalitat de les municipalitats.²¹ La tasca duta a terme per aquests centres, sobretot a les ciutats obreres dels suburbis de Barcelona amb una gernació de població *immigrada*, és exemplar. Citaré ací el cas de l'Hospitalet de Llobregat, aglomeració de 278.000 habitants en la qual més del 70% de la població és de llengua materna castellana, i més especialment l'acció duta a terme en un barri poc afavorit des del punt de vista social i cultural, on les condicions de vida són particularment difícil (l'atur hi és molt alt): el Polígon Gornal. En un context com aquell no era gens evident endegar un ensenyament del català per a adults. Van tenir la pensada d'organitzar cursos específics, en forma de conversa, amb grups d'un màxim de 15 persones, sobre temes que interessaven directament, des d'un punt de vista pràctic, el públic a qui s'adreçaven.

L'aprenentatge lingüístic s'acompanya d'una representació icònica, en plafons. Els dibuixos, un cop reproduïts, es proposen a les classes d'ensenyament primari (amb les quals els organitzadors estan en contacte) pe tal que siguin acolorits pels nens. Regularment (si fa no fa cada deu dies) s'exposen aquestes realitzacions a tota mena de llocs públics del barri (bars, comerços, entrades d'edificis, etc.). L'interès d'aquest mètode és evident: permet que quedin complicats un màxim dels habitants del barri en una autèntica adquisició o, si més no, en una bona impregnació lingüística, jugant amb funcionaments naturals de proximitat social, de convivència i d'afectivitat (els pares estan contents de trobar les pintures dels seus fills en el seu entorn immediat).

De ben segur que es podrien citar molts altres casos en els quals la política lingüística deixa lloc a la imaginació i a la iniciativa de cada àmbit. Ara bé, cal destacar, pel que fa a l'organització dels cursos de català per a adults (sota l'ègida de la Direcció General de Política Lingüística i de més de 250 municipalitats i organismes diversos) el gran esforç realitzat en aquest sector de la normalització. Així, mentre la població afectada el 1981-1982 era de 17.000 persones, va augmentar regularment fins que el 1985-1986 havia passat a 44.493. (El 1986-1987, hom observa una certa estabilització, eren 40.875.)

Això no obstant, la batalla de la llengua s'entaula també (¿sobretot?) a les escoles i als instituts (sense deixar de banda les universitats). Aquest ensenyament del català, que surt de la competència del Departament d'Ensenyaments, s'implantà progressivament arreu de Catalunya, fins i tot a les zones de domini castellanoparlant on la demanda és, d'altra banda, molt forta malgrat la difícil situació sòcio-cultural.²² Tot això,

21. El 1989 es creà una institució de coordinació nova: el Consorci per a la Normalització Lingüística.

22. En l'Ensenyament General Bàsic la legislació imposa un ensenyament *del* català i progressivament un ensenyament *en* català d'acord amb el pla següent:

— ensenyament en català en l'Ensenyament Pre-escolar i el Cicle Inicial per a tots els nens de llengua materna catalana i per als qui els pares desitgin l'ensenyament en català;

— ensenyament del català com una assignatura:

a) en Pre-escolar, Cicle Inicial i Cicle Mitjà: 4 hores;

b) en Cicle Superior: 3 hores;

— pel que fa a l'ensenyament en català, a més del que hi ha previst per al Cicle Inicial i per al Pre-escolar, cal ensenyar també dues assignatures en català, Ciències Naturals i Ciències Socials en la 2a etapa d'EGB (de 10 a 14 anys). (J. Arenas i Sampera dins ARENAS i ABEYA, 1985: p. 23-24).

però, no ha funcionat pas sense plantejar problemes seriosos de formació dels ensenyants, perquè, atès el dèficit sociolingüístic heretat, no era gens fàcil de trobar un cos d'ensenyants, molt especialment dins dels mestres d'escola, susceptible d'ensenyar català correctament o, si més no, fàcilment. Al principi dels anys 80, respecte als mestres de l'Ensenyament General Bàsic, segons les fonts oficials, la situació era la següent:²³

Sobre els 29.113 ensenyants complicats:

un 67,7% sabien expressar-se en català,
un 24,8% tan sols l'entenien,
un 7,49 no l'entenien
i sobretot: el 32% no l'entenien gens.

Tothom estarà d'acord que, en aquestes condicions, no era fàcil fer pair l'obligació legal d'un ensenyament del català i en català (encara que al principi fos modest, sobretot a les zones castellanoparlants).

Tanmateix, també en aquest front (decisiu per a l'esdevenidor sociolingüístic de Catalunya) les energies es van mobilitzar. En aquest sentit podem citar un exemple interessant de pràctica d'immersió lingüística escolar, precisament en una ciutat (de 136.000 habitants) dels suburbis de Barcelona: Santa Coloma de Gramenet. D'acord amb les preferències expressades pels pares dels alumnes, la immensa majoria dels quals eren d'origen no català (però només el 50% desitjaven una escolarització en castellà), els responsables locals establiren l'any 1983 un ensenyament en català a 13 de les 32 escoles públiques de l'aglomeració. Sembla que els resultats obtinguts prometen perquè la quasi totalitat (97%) dels alumnes complicats en aquest programa d'immersió van adquirir, des del final del primer any, una comprensió molt satisfactòria del català i una gran majoria (més del 75%) anaven ben encaminats per a l'adquisició d'una competència activa (producció) (M. Abeyà dins ARENAS i ABEYA, 1985: p. 34). Les informacions que aporten diverses enquestes sobre la situació sociolingüística de la Catalunya actual tradueixen bé l'esforç de normalització en l'ensenyament (i evidentment fora de l'ensenyament), tot i que la situació particular del districte (àrea metropolitana) de Barcelona (la zona més poblada de Catalunya) és lluny de ser satisfactòria (VALLVERDÚ, 1988).

Si el projecte de normalització s'ha pogut desenvolupar, malgrat els nombrosos handicaps, de manera força enèrgica, és perquè la Generalitat, que col·locà al primer lloc de les seves preocupacions (uns diuen per «nacionalisme», d'altres per «càlcul polític»...) la qüestió lingüística (i més àmpliament cultural), es va dotar, no tan sols, ja ho hem vist, d'estructures d'intervenció adequades, sinó també d'un *marc legal* susceptible d'aportar a la legitimitat de la política lingüística en favor del català una garantia jurídica.

A més d'un conjunt de *decrets, ordres i declaracions*,²⁴ un text legislatiu, la Llei 7/1983 del 18 d'abril, de normalització lingüística de Catalunya, entrà en vigor el 23 d'abril del 1983.²⁵

Basant-se en l'article 3 de la Constitució i en l'article 3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya en què es desenvolupa el concepte de llengua pròpia de Catalunya (J. M. Puig Salellas dins TUDELA, 1986: p. 139; DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

23. Xifres comunicades pel Servei d'Ensenyament del Català i publicades pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat (vegeu ARENAS i ABEYA, 1985: p. 24).

24. Pel que fa al paper i les intervencions específiques, *Resolucions i Mocions*, del Parlament de Catalunya en el mateix camp, vegeu el núm. 165 del *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, Barcelona, 5 de desembre del 1983.

25. Fou objecte d'una difusió massiva amb dues presentacions: un tiratge a part del núm. 322 del *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (divendres, 22 d'abril del 1983) i un fascicle editat pel Departament de Cultura de la Generalitat (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1983b).

CA, 1983a i 1983b), aquesta llei particularment consensuada²⁶ és el fruit d'una llarga tasca, alhora sociolingüística i jurídica (MOLL, 1984).

Després d'una primera consulta a lingüistes, sociolingüistes i juristes el juny del 1980, que confirmà la necessitat de dotar-se d'un text legislatiu i, sense esperar, d'intensificar el projecte de normalització, i després d'haver sentit els representants dels grups parlamentaris (juny-juliol del 1980) —per tal d'assegurar un consens polític— el conseller de Cultura i la directora general de Política Lingüística van formar dos grups de treball: un de sociolingüistes²⁷ i l'altre de juristes, les aportacions respectives dels quals havien de conduir a un avantprojecte. El grup de sociolingüistes envià l'octubre del 1980, *Comentaris i suggeriments respecte a l'Avantprojecte de Llei sobre l'ús lingüístic a Catalunya*'.

Hi va haver quatre versions successives de l'avantprojecte: és força interessant observar les transformacions del títol. De *Llei sobre l'ús de la llengua catalana* es passà a *Llei sobre les llengües de Catalunya*, i després a *Llei sobre l'ús lingüístic a Catalunya* (el mateix títol que el del tercer i el quart avantprojecte, malgrat les modificacions de contingut).

Tal com subratlla la directora general de Política Lingüística, «hi ha diferències considerables entre les versions successives que reflecteixen un procés de maduració de la reflexió col·lectiva» (MOLL, 1984: p. 8).

El quart avantprojecte fou presentat als representants dels grups parlamentaris i als qui havien pres part en la primera consulta i després el Departament de Cultura féu arribar la darrera redacció de l'avantprojecte als grups parlamentaris. Un pacte al si de la Comissió de Política Cultural del Parlament de Catalunya va permetre fer una proposta comuna a tots els grups. Amb tot i això, el procediment parlamentari es prolongà durant dos anys i mig (Ferrer, 1984 b: pp. 171-175). És a dir, no estava pas tot ajustat... I el consens final ha de ser apreciat com pertoca.

Aquesta llei és, en certa mesura, un desenvolupament, sobre la forma jurídica, de la idea de normalització lingüística.²⁸ El 1r apartat de l'article 2 centra el marc general del dret a l'ús del català:

«El català és la llengua pròpia de Catalunya. Tots els ciutadans tenen el dret de conèixer-lo i d'expressar-s'hi, de paraula i per escrit, en les relacions i els actes públics, oficials i no oficials. Aquest dret suposa, particularment poder: adreçar-se en català, de paraula i per escrit, a l'Administració, als organismes públics i a les empreses públiques i privades; expressar-se en català en qualsevol reunió; desenvolupar en català les activitats professionals, laborals, polítiques i sindicals, i rebre l'ensenyament en català.»

D'altra banda, la llei apunta clarament a través de la generalització de l'ensenyament en català un bilingüisme no disglòssic: «Tots els infants de Catalunya, qualsevol que sigui llur llengua habitual en iniciar l'ensenyament, han de poder utilitzar normalment i correctament el català i el castellà al final dels seus estudis bàsics» (article 14, 4t apartat).

26. Fou adoptada pel Parlament de Catalunya el 6 d'abril del 1983 per unanimitat menys una abstenció. Els debats que van precedir el vot de la llei pels diputats foren publicats en el *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, Sèrie P - Número 130, I Legislatura, Any 1983 (primer període).

27. No és un fet casual que en el grup de sociolingüistes escollits pel Departament de Cultura i la Direcció General de Política Lingüística hi figuressin membres eminents de l'escola catalana de sociolingüística dels quals ja hem parlat ací: L. V. Aracil, A. M. Badia i Margarit, F. Vallverdú. (Cal assenyalar també que la mateixa directora general de Política Lingüística era membre del Grup Català de Sociolingüística.) Hom pot llegir en *Amiras/Repères* núm. 6 no tan sols la versió de la gènesi d'aquesta llei proposada per un altre membre del mateix grup de sociolingüística, sinó també les reserves d'un membre del PSC (socialistes catalans) quant a la política lingüística de la Generalitat de J. Pujol (vegeu Puig dins JOUANNA, 1983).

28. Llei 7/1983, del 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 322, divendres 22 d'abril de 1983.

El text no oblida cap espai de normalització en el seu inventari. Així, l'article 25, per exemple, en el 1r apartat, indica que «el Consell Executiu de la Generalitat ha de fomentar la normalització de l'ús del català en les activitats mercantils, publicitàries, culturals, associatives, esportives i de qualsevol altra mena».

El marc jurídic instaurat per la Llei de normalització ha, doncs, [*de permetre*] de normalitzar completament el català» perquè, si hom ho desitja de debò, «a dins de Catalunya un pot legalment expressar-se sempre només en català a tot arreu». (J. M. Puig Salellas dins TUDELA, 1986: p. 139). Ara bé, són pocs els catalanoparlants que saben que «dins del perímetre del Principat, legalment és indiscutible que cap ciutadà no té l'obligació de parlar en castellà». (F. Ferrer dins TUDELA, 1986: p. 102). És cert que perquè la normalització esdevingui un fet, no n'hi ha prou amb la promulgació d'una llei: cal que els usuaris coneguin els drets que aquesta llei confereix i tinguin la voluntat d'exercir-los i d'exigir-ne el respecte...

Això no obstant, la Llei 7/1983, de 18 d'abril, és incontestablement una victòria molt important per a l'èxit de la normalització del català.²⁹ Principalment el concepte de llengua pròpia de Catalunya, tal com es planteja en el text legislatiu enfront del de llengua oficial, sembla que autoritzi una interpretació molt favorable per a l'estatus sociolingüístic de la llengua catalana. Per a alguns especialistes, d'una part «la introducció del concepte de llengua pròpia implica, des d'una perspectiva històrica, l'entrada en joc d'un element diferenciador en el marc de la doble oficialitat espanyola», i de l'altra «[la] diferenciació es fa a favor de la llengua territorial, l'única que mereix aquell qualificatiu» (PUIG SALELLAS, 1987: p. 51). Així, en les conclusions del sector «Llengua i Dret» del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el reconeixement de la «llengua pròpia com a única llengua oficial» es plantejà com un objectiu absolutament legal, tot i que, per a un futur immediat, es ponderava «l'establiment d'un tracte jurídic especial». Sobretot «les institucions de la Comunitat Autònoma i les locals, com també les corporacions i institucions professionals, acadèmiques, econòmiques i altres han de tenir el català com a única llengua d'expressió oral i escrita, amb exclusió, per tant, de textos dobles, naturalment sens perjudici del dret d'opció, el dret a la tria lingüística del ciutadà».³⁰ Ja veurem que no es tracta pas d'una presa de posició sense importància per al desenvolupament de la «batalla».

Tanmateix, tots els especialistes no tenen una apreciació uniforme quant a les virtutats de la Llei de normalització. Si bé una majoria dels agents de la política lingüística no van deixar de subratllar la importància històrica d'una llei d'aquella mena, des de la seva promulgació es van emetre reserves que denunciaven la hipoteca del compromís del qual havia sortit i... la utilització impròpia de l'expressió *normalització lingüística*.³¹

29. Vegeu el dossier que hi ha dedicat el núm. 3 de la *Revista de Llengua i Dret*, abril del 1984, vol. 2, Barcelona, Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya (p. 3-68). Per a una anàlisi de les fonts quebesques de la Llei de normalització (cf. la «Carta de la llengua francesa» o Llei 101, de 1977) i una aproximació crítica de la seva gènesi i del text adoptat, vegeu FERRER, 1984b (p. 168) per a qui «la Llei de Normalització Lingüística a Catalunya [...] és un text híbrid, on es barregen l'esquema *territorialista* i l'esquema *bilingüista*».

30. *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Convocatòria. Inauguració. Clausura. Conclusions. Congressistes*, Barcelona, II Congrés Internacional de la Llengua Catalana i Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1987: p. 104.

31. Així, per a X. Lamuela, «[...] El mateix nom de la llei compleix una funció destacadament ideològica. Anuncia la *normalització*, és a dir la desaparició d'un conflicte que [...] no té competència per a resoldre. A més a més, defineix aquesta *normalització* com «l'equiparació de totes dues» llengües o, més explícitament, citant l'Estatut, com «llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya». Ja es veu que aquesta ficció d'igualtat s'obté fent abstracció de l'àmbit de l'estat, que justament, a través de la Constitució, és el que obliga, omnipresent, a fer una llei possibilista, plena de limitacions que sovint fan reaparèixer, insidiosament, la pressió de l'estat en forma d'excepcions i de negociacions ulteriors. En conclusió, podem afirmar que, donat

4. CONSENS I DIVISIONS

Tanmateix, la mutació sociolingüística que representa el pas d'una situació de *diglòssia*, o de *bilingüisme diglòssic* a una situació de *bilingüisme neutre* (VALLVERDÚ, 1973: p. 42) no es decreta: em sembla que no funciona sense trasbalsar més o menys considerablement les pràctiques lingüístiques i les actituds sòcio-culturals. Per aquesta raó el període que viu des de fa uns quants anys la ja Catalunya autònoma és el d'una exacerbació en l'expressió de les representacions sociolingüístiques, d'una mena de realització generalitzada de la desestabilització de la *polaritat diglòssica* (català/castellà) que ha estat molt de temps en vigor i, per tant, d'una modificació de la naturalesa del conflicte. Així també el carrer, els mitjans de comunicació, l'escola..., són llocs on es multipliquen els signes d'una inversió de legitimitat en el mercat lingüístic de Catalunya (BOURDIEU, 1982).³²

Evidentment, no tot té un caire espectacular en l'exercici quotidià de la normalització lingüística: tant si hom pensa en concret en l'ensenyament del català en el medi escolar, com envers els adults, del qual ja hem parlat.

Pel que fa als mitjans de comunicació, la situació no és tan desfavorable per al català com ho era al començament dels anys 80. Encara que la premsa escrita quotidiana impresa a Catalunya (llevat de dos diaris: l'*Avui* i el *Diari de Barcelona*) sigui majoritàriament en castellà (on *La Vanguardia* i *El País* es parteixen el mercat principal), i si pel que fa a la ràdio la situació encara no és favorable al català, la televisió (sobretot gràcies a la creació, primer, d'una tercera cadena, TV3, completament en català i que hàbilment ha sabut conquerir un ampli auditori popular, i més recentment del Canal 33, també en català) és millor i fins i tot pot fer trontollar «l'hegemonia comunicacional» del castellà a Catalunya, tal com diu J. Gifreu (dins TUDELA, 1986).

Hi ha un altre motiu de satisfacció per als catalanistes: la situació del llibre català (en català). Els observadors subratllen la bona salut d'aquest camp important per a la normalització:³³ de 590 llibres editats en català el 1975, es passà a 2.500 el 1984, i a 4.145 el 1987, amb un augment important del tiratge (F. Vallverdú, dins TUDELA, 1986: p. 149-152; VALLVERDÚ, 1981: p. 103-107; CORBELLA, 1988: p. 42).

Ara bé, és segurament en el paisatge escriptural urbà on la nova circulació del català (i per tant la competència amb el castellà) és més manifesta. La política de normalització de la Generalitat i de les municipalitats ha modificat el decorat lingüístic: panells de senyalització, rètols, plaques i cartells de tota mena als llocs públics i a les façanes testimonien un avenç incontestable de la *llengua pròpia*.

«El català al carrer», un eslògan del Congrés de Cultura Catalana ha esdevingut una realitat. I era ben lògic en una competència que les reaccions d'agressivitat apareguessin, ací o allà, en forma de grafits o *bombatges* en cartells, mitjans de locomoció,

l'abast restringit de les disposicions que conté la llei, la seva presentació i el seu mateix títol pertorben l'aclarament ideològic que necessitem tots els qui treballem per la difusió del català. Aquesta llei dissimula la institucionalització de la discriminació lingüística a Espanya i converteix el terme *normalització lingüística* en una etiqueta devaluada conceptualment, útil per a tota mena de manipulacions ideològiques.» (LAMUELA, 1987: p. 28-29). Això no obstant, el govern central no semblava pas perfectament satisfet: no va deixar d'emetre reserves jurídiques diverses, per exemple, pel que feia a alguns aspectes dels articles 4 i 6 que el van portar a apel·lar al Tribunal Constitucional.

32. La batalla de la llengua també té lloc davant dels tribunals. Un exemple entre molts d'altres: El Col·legi Oficial d'Enginyers Industrials de Madrid va presentar una querrela contra l'Alcaldia de Granollers la qual, l'any 1985, quan demanà un enginyer municipal, va exigir als candidats la redacció d'un informe tècnic en català. El Tribunal competent de Barcelona, en deliberació del dia 26 de febrer del 1987, va emetre una sentència favorable a l'Alcaldia de Granollers.

33. Bona salut que en gran part és deguda a l'ajut a l'edició que fa la Generalitat en comprar sistemàticament (200 o 300 exemplars en funció del preu de venda) obres en català (per a les biblioteques).

llocs públics. Fins i tot de vegades esborraments i sobreimpressions van donar una imatge d'autèntics enfrontaments gràfics que evidenciaven vel·leïtats antagonistes —que semblaven minoritàries— de transformació de la *normalització* en una mena de *guerra de les llengües*...

D'altra banda, el conflicte de legitimitat no s'ha limitat al decorat lingüístic urbà: l'escenari és arreu. Per això crides, manifestes i altres discursos més o menys *autoritzats* s'han oposat aquests darrers anys a la premsa, la universitat, en les manifestacions, cartells, pamflets, banderoles, etc... Algunes d'aquestes intervencions polèmiques van tenir un impacte considerable i efectes duradors. Això n'és una breu exposició (FERRER, 1984b; CABRÉ i ANGLADA, 1984; CABRÉ i LLEAL, 1986).

El punt de partida fou un article-manifest titulat «Una nació sense estat, un poble sense llengua?» i publicat el gener del 1979 en una coneguda revista de llengua i literatura catalanes. L'article es presentava com un crit d'alarma respecte de la situació general del català, considerada, «força més precària i inquietant avui dia que no pas durant el transcurs dels decennis immediatament anteriors» (ARGENTÉ i altres, 1979: p. 3). Els autors s'alçaven contra «trionfalismes» considerats «suïcides» i expressaven llur preocupació pel que feia al futur de la llengua catalana.

El març del 1981, un altre manifest demostrava preocupacions perfectament simètriques. El text, publicat en castellà en un diari de Madrid i signat per 2.300 persones que residien a Catalunya, blasrava la política lingüística de la Generalitat i denunciava una «tendència vers la intransigència i l'enfrontament entre comunitats».³⁴ Alguns van veure en aquell text l'expressió de posicions anticatalanistes de sectors socialistes de Catalunya.

Les respostes al manifest foren immediates per part de les autoritats catalanes i de nombroses *personalitats*: el president del Parlament, els rectors de les tres universitats, el govern de la Generalitat, etc., ja que és ben cert que «la defensa de la llengua catalana, quan és atacada per grups anticatalans, homogeneïtza la diversitat ideològica dels partits polítics catalans. En circumstàncies d'aquesta mena només hi ha un enemic. Una polèmica entre Espanya i Catalunya sorgí immediatament i els catalans van actuar en bloc, sense cap matís polític.» (CABRÉ i LLEAL, 1986: p. 142). Fou llavors quan es va constituir un reagrupament nacionalista, institucionalitzat a poc a poc, que esdevingué un dels més sòlids capdavanters de l'acció en favor d'una normalització sense concessions: la Crida a la Solidaritat en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes. El seu naixement es va celebrar en el recinte de la Universitat de Barcelona el 18 de març del 1981. El 18 de març del 1983 i també a la Universitat, tingué lloc un segon acte solemna d'aniversari en què es van aportar modificacions a la primera crida. A més de la reivindicació de la «plena normalització» de la llengua catalana, especialment en els mitjans de comunicació, la Crida proclamava que actuava per «l'emancipació de la nació catalana», la qual cosa implicava la reivindicació del «dret dels catalans a l'autodeterminació». L'aniversari de la primera crida fou, d'altra banda, el moment del llançament de la «campanya per la llengua» l'eslògan de la qual, «En català a tot arreu», va envair les parets de la ciutat.

Encara que sigui simplificant una mica el joc dels aliats i dels bel·ligerants, hom pot dir que tot s'esdevé com si la Crida funcionés *objectivament* com un col·lectiu de pressió, susceptible, en relació a una política de les autoritats que té l'obligació de ser prudent i que en general hom la hi considera, de pesar en l'opinió pública a favor d'una gran fermesa pel que fa a la defensa i a la promoció del català, i de contrabalançar

34. «Por la igualdad de derechos lingüísticos en Cataluña», *Diario 16*, 12 de març de 1981 (però la data del text era el 25 de gener: l'ajornament de la publicació sembla justificat per la temptativa de cop d'estat del 23 de febrer).

les pressions contràries, les que expressen una resistència envers una política lingüística de catalanització considerada excessiva per alguns i desencertada per d'altres.³⁵

També en el sector crític, però encara més radical, els Grups de Defensa de la Llengua van denunciar amb força el bilingüisme com un engany i proclamaren que «per a catalanitzar cal descatalanitzar» i es van pronunciar pel «monolingüisme oficial»...³⁶

La tasca de la Direcció General de Política Lingüística no ha estat sempre fàcil. Havia de (i ha de) procurar dirigir amb tacte l'evolució del conflicte, fer que tots acceptessin la seva política de normalització i, sobretot, la majoria, catalanoparlants i castellano-parlants,³⁷ la qual cosa, sense parlar d'extremismes de cap mena, no és gens segura si hom té en compte la relació de forces lingüístiques numèricament poc contrastades (i que, d'altra banda, és ben difícil d'avaluar amb gran precisió). Aquesta qüestió esdevingué evidentment central per a la sociolingüística catalana. En efecte, des de la primera dels anys 80, hom observa una proliferació d'enquestes de tota mena, desiguals quant a importància i qualitat, per establir l'estat actual dels comportaments, les actituds o les necessitats en tal o tal zona, tal o tal context socio-professional o institucional, tal grup, etc.³⁸

5. ¿FI DE LA SUBORDINACIÓ?

La Direcció General de Política Lingüística, en reconèixer la manca de dades perfectament fiables, l'any 1983 prengué com a base de treball, amb l'ajut d'una extrapolació operada a partir del padró del 1975, l'estimació següent: de cada 100 persones, 59 sabien parlar català, més de 80 l'entenen i 48 se'n servien com a llengua usual (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1985: p. 11). F. Vallverdú, per a qui «és tan sols en termes molt generals que hom pot parlar de l'existència de dos grups lingüístics diferenciats» (VALLVERDÚ, 1981: p. 148) proposava, al començament de la normalització i tenint en compte la forta immigració castellana, el guió sociolingüístic següent:

«1. Tan sols una minoria de la població (al voltant del 30%) presenta un bilingüisme funcional, és a dir, pot utilitzar el català conreat amb el castellà, sigui com a llengua de recepció o com a llengua d'emissió.

«2. La majoria de la població (al voltant del 50%), tot i que parla o entén el català usual, només està acostumada al castellà com a llengua de cultura. Són, doncs, bilingües diglòssics.

«3. Una minoria important de la població (menys del 20%) ni tan sols és bilingüe perquè no entén el català» (VALLVERDÚ, 1981: p. 150).

35. D'altra banda, hi ha una divergència notòria entre l'actual director general de Política Lingüística (M. Renui) i A. Moll, la primera titular del càrrec, quant a l'interès d'una aliança entre La Crida i la Direcció General (interès manifestat per M. Renui). A. Moll, tot reconeixent l'impuls que els militants de La Crida hagin pogut donar a la catalanització, condemna llurs intervencions *directes* i *legals* (estratègia que els responsables del moviment consideren «més eficaç que les campanyes d'imatge de la Generalitat, que són absurdes»). També hi ha divergència en el fonament d'una reforma a curt termini de la Llei de normalització (*Diari de Barcelona*, 20-X-88).

36. Vegeu E. Montaner, «Pel monolingüisme oficial», *Diario de Barcelona*, 16-I-1983 i F. X. Ferrer i Trill, «Per què el grup de defensa de la llengua?», *Canigó*, núm. 805, 12-III-1983, reprès en *Dossier sobre el català*, núm. 1, Apartat de Correus 5410 de Barcelona, Barcelona, 1983.

37. Tal com remarca A. Bastardas Boada, «el llarg costum que tenen els catalans d'escriure en castellà, el fet que la població estigui formada per una meitat d'immigrants la llengua materna dels quals és el castellà i la preponderància d'aquesta llengua en els intercanvis entre els dos grups lingüístics, són les dificultats que hauran de resoldre els governants actuals de Catalunya, i això amb l'única arma, o quasi, de la persuasió» (BASTARDAS BOADA, 1987: p. 156; el subratllat és meu).

38. Vegeu, per exemple, PLA I MOLINS, 1983; TURELL, 1984; DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1984d; BASTARDAS I BOADA, 1985; REIXACH, 1985; vegeu també STRUBELL, 1981 i 1984 i TORRES, 1988. Per al període anterior: OLTRAZ, 1980.

La política de normalització procurà de modificar aquesta situació difícil (vegeu també SUBIRATS, 1980) a través de mant obstacle, resistències i crítiques, per tal d'aconseguir que l'oficialitat del català no fos tan sols una realitat jurídica. Ara és evident que el *mercat lingüístic* es troba, d'una banda, fortament condicionat pel passat recent, i, de l'altra, violentament pertorbat per l'endegament de la política lingüística de la Generalitat. Si la circulació del català no ha conquerit encara tots els camps propis d'una llengua de comunicació, la llengua pròpia té prou trumfos per a aconseguir la normalització. Segons Aina Moll «el que era més difícil en la normalització, era començar». És, doncs, decididament optimista: «Anàvem cap avall, i hem aconseguit invertir la tendència. Ara anem avançant» (Aina Moll dins TUDELA, 1986: p. 25 i 27). Això no obstant, tant els observadors seriosos com els actors privilegiats de la normalització estaven i continuen dividits quant al present i sobretot quant al futur.

Al costat de punts de vista pessimistes, que consideren (com L. V. Aracil, per exemple) que «perquè el català desaparegui, no cal que canviï res d'especial. De la manera que van les coses, la desaparició del català és només una qüestió de temps», o que denuncien no solament fenòmens d'alteració, d'«espanyolització», sinó també el «perill de dialectalització», o fins i tot que mantenen que la cooficialitat i la normalització completa del català són incompatibles, n'hi ha de molt més optimistes (com el de Vallverdú) que consideren que els catalans (avancen vers la plenitud sociolingüística de *[llur]* llengua». Finalment n'hi ha d'altres que es reserven el pronòstic i observen que «la pilota està en joc» i que «no hi ha res definitivament irreversible». Aquesta prudència és també la del vell militant de la normalització del català, el qual encara creu que «la llengua catalana pot morir...» i que «el pitjor parany en què *[els catalans]* podrien caure, és el d'actuar com si *[haguessin]* ja aconseguit la *normalitat* (TUDELA, 1986: p. 40, 158, 152, 160, 10).

Els resultats de les darreres enquestes no permeten sempre de fer-se una idea perfectament clara de l'estat general dels usos sociolingüístics, la qual cosa, comptat i debatut, no és sorprenent si hom considera la dificultat d'apreciar els comportaments reals en llocs diferents dels de les pràctiques públiques: *civils*, professionals, administratives, comercials. Això no obstant, hom pot observar incontestablement una evolució de la situació en el sentit d'una aturada del procés de *substitució* lingüística heretat del franquisme i un impacte evident de la política lingüística, principalment en les representacions, les actituds.

Si hom confronta les dades obtingudes a Catalunya, pel que fa al català, quan es van fer els padrons del 1975 i 1986 (encara que la qüestió sociolingüística hi sigui inevitablement aproximativa), el fet és evident, però essencialment és la comprensió i no l'expressió (oral) la que progressa més sensiblement (SIGUÁN, 1989: p. 7):

	<i>no l'entenen</i>	<i>l'entenen</i>	<i>el parlen</i>	<i>l'escriuen</i>
1975	25,7%	74,3%	51,3%	14,5%
1986	10%	90%	59,8%	30,1%

Quadre 1

D'altra banda, si hom pren el padró del 1986 i considera l'edat dels usuaris, constata una diferència gens menyspreable entre la població de menys de 20 anys i el conjunt (i segons com també entre la població de menys de 29 anys i el conjunt). Ningú no

dupla que es nota l'impacte de la generalització d'un ensenyament del català i en català (tot i ser limitat, tot i ser deficient):³⁹

	<i>l'entén</i>	<i>el sap parlar</i>	<i>el sap llegir</i>	<i>el sap escriure</i>
10-14 anys	97,1	78,1	80,8	62,9
15-19 anys	96,8	78,2	80,5	62,5
20-24 anys	95,4	72,4	74,4	47,2
25-29 anys	94,3	66,9	68,6	32,7
30-34 anys	93,3	63,1	64,2	26,7
35-39 anys	92,6	60,8	61,0	24,0
40-44 anys	91,3	57,7	52,2	20,9
45-49 anys	89,9	56,0	53,3	18,1
50-54 anys	89,7	58,6	54,0	18,3
55-59 anys	88,9	60,9	55,1	20,1
60-64 anys	87,8	62,9	57,0	25,0
65-69 anys	85,8	62,9	55,1	23,3
70-74 anys	84,4	62,2	53,5	21,8
75-79 anys	83,3	65,2	50,4	20,0
80-84 anys	82,9	65,5	47,9	18,3
85 anys i més	82,9	64,9	44,1	16,2

Quadre 2
(Coneixement del català segons l'edat)

Una enquesta (que sembla completament fiable), encarregada per la Direcció General de Política Lingüística a la Societat ECO Catalunya i realitzada a la darrerria de 1986 —començament de 1987—, sobre l'actitud dels catalans quant a l'ús comercial de la llengua catalana, ha donat uns resultats que confirmen clarament els precedents i que fins i tot són sensiblement més positius (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1988: p. 39): el 96% de la mostra entén el català, el 77% el parla, el 62% el llegeix i el 41% l'escriu. (Aquestes xifres es refereixen al conjunt de la població. Amb els usuaris la llengua materna dels quals no és el català, les xifres són, evidentment, força diferents; respectivament: 89%, 42%, 27%, 9%.) Aquesta enquesta, que evidencia una lleugera preferència per la llengua catalana (especialment en els missatges publicitaris), mostra, a més, que és l'*expansió natural* de la llengua de la Comunitat Autònoma i no la seva *imposició* allò que arrossega l'adhesió de la immensa majoria (76% contra 16%) inclosos els usuaris de llengua materna catalana (75% contra 20%) i que el català és la llengua de la integració i de l'èxit social. El 83% dels catalanoparlants d'*origen* i el 92% dels *immigrats* pensen que el fet de saber parlar català és un avantatge (especialment per a trobar feina o millorar la condició professional) (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1988: p. 45-47).⁴⁰

39. *Coneixement del català de la població de Catalunya de 2 i més anys*, 1986, Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, Barcelona, 1987. En el quadre presentat, no tinc en compte la franja dels 2-4 i dels 5-9 anys).

40. Els autors d'aquest estudi, basant-se essencialment en les informacions recollides en la fase preparatòria de l'enquesta per qüestionaris, van proposar una tipologia interessant dels habitants de Catalunya. Hi veuen set perfils: el *català radical* (5% del conjunt, 9% dels catalans d'origen), l'*immigrat catalanitzat*, pròxim al del català radical (2% del conjunt, 5% dels immigrants), el *català 'moderat'*, molt majoritari (54% del conjunt, 85% dels catalans d'origen), l'*immigrat integrat* (8% del conjunt, 21% dels immigrants), l'*immigrat integrable* (22%

Això no obstant, totes les enquestes no donen pas tants motius de satisfacció als actors de la normalització. És el cas, ben evident, de les zones difícils de forta concentració d'*immigrats*, castellanoparlants d'origen, del districte de Barcelona, on hom observa una feblesa molt clara de la circulació del català (VALLVERDÚ, 1988). Així, per exemple, un estudi realitzat recentment a l'Hospitalet de Llobregat (ciutat que ja ha estat anomenada)⁴¹ ha demostrat que si el 61,5% dels habitants de l'aglomeració diuen que saben parlar (bé o força bé) el català, tan sols un 37% diuen que l'utilitzen (sempre o sovint). Una de les dades més preocupants és segurament la que fa referència a la pràctica *real* dels joves de 15 a 24 anys; efectivament, en aquesta població, hom observa, juntament amb un grau de competència lingüística superior al d'altres franges d'edat (comprensió, aptitud per a l'expressió), un dèficit d'ús important (30,6% mentre que per a la franja dels 35-44 anys el percentatge és de 41,5%). Aquest resultat paradoxal confirma, d'altra banda, les observacions que es van fer en les enquestes precedents quant al comportament sociolingüístic dels joves (TUDELA, 1986: p. 108) els quals, malgrat l'adquisició correcta de la majoria de competències de la llengua catalana (llevat de l'escriptura), prefereixen recórrer al castellà en els intercanvis quotidians (*ordinaris*).⁴²

El que demostra prou clarament el conjunt de les enquestes, és que «el procés de substitució del català per part del castellà» ha estat frenat, però que «això no vol dir que el català ja estigui salvat» (J. M. Nadal i M. Prats dins TUDELA, 1986: p. 109). Sembla que, raonablement, cal subscriure aquesta apreciació. És evident que l'acció duta a terme per la Direcció General de Política Lingüística durant la fase que s'acabà amb la marxa d'A. Moll fou classificada amb el signe de la moderació i del consens, la qual cosa no va ser fàcil, i diguin el que diguin alguns, era versemblantment l'única estratègia raonable, tenint en compte el passiu. Ara, per mitjà del seu més alt responsable, la Direcció General desitja superar una nova etapa en la normalització: fer per manera que el català sigui la llengua *prioritària* (i no tan sols *(co)oficial*), principalment en la societat civil catalana.⁴³ No és segur que la realització a curt termini d'aquest objectiu sigui fàcil, malgrat l'evolució de la demografia i principalment la reducció de la incidència de la immigració en la situació sociolingüística,⁴⁴ perquè l'estat de les representacions (i de les ideologies) sociolingüístiques és lluny de l'estabilització en benefici del català. Caldrà molta prudència, virtut que no és sempre ben acceptada per alguns militants radicals, partidaris de la catalanització a marxes forçades.⁴⁵

Passi el que passi, la batalla pel català encara no ha estat guanyada, però hi ha senyals que inviten a un optimisme moderat, perquè els catalans saben fer mans i màni-

del conjunt, 58% dels immigrants), l'*immigrant poc integrable* (6% del conjunt, 16% dels immigrants) i el *català 'accidental'* sovint nascut d'una família d'immigrants o d'una parella mixta (4% del conjunt, 6% dels catalans d'origen). Aquesta tipologia fou elaborada considerant, principalment, el comportament sociolingüístic (DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 1988: p. 48-50).

41. *La llengua a l'Hospitalet*, Centre de Normalització Lingüística, l'Hospitalet de Llobregat, 1989.

42. ¿Cal veure en aquest fet una moda o potser l'impacte d'una determinada modernitat (o postmodernitat) espanyola? O, ¿potser hi compta més encara la importància numèrica dels joves que vénen de la *immigració* educats, per tant, en famílies castellanoparlants, els quals, contràriament a les generacions precedents (que vénen d'una *immigració* més antiga i socio-econòmicament més integrada) mantenen l'ús de la llengua materna?

43. Conversa amb Miquel Reniu, director general de Política Lingüística (des del setembre del 1988), realitzada el 6 d'abril del 1989.

44. Mentre que del 1970 al 1975 arribaren a Catalunya 251.969 immigrants d'origen no català (del 1962 al 1966 el flux fou avaluat en 88.000 immigrants per any), les xifres entre el 1981 i el 1986 indiquen una disminució de la *immigració* de 87.000 persones. Si el 1975 els ciutadans d'origen no català representaven el 36,31% de la població de Catalunya, aquest percentatge passà el 1981 al 33,11% i el 1986 al 31,36% (per a la població de més de 2 anys) (STRUBELL, 1988: p. 58-60).

45. D'altra banda hom no sap com valorar l'evolució de l'opinió independentista en l'opinió pública catalana (que ara em sembla força minoritària).

gues en matèria d'identitat nacional i, per tant, de llengua i de cultura... El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, per exemple, ha estat l'ocasió d'una representació (en el sentit habitual del terme) sumptuosa de la política lingüística de la Catalunya autònoma, principalment com a recordatori (i actualització) del (I) Congrés de 1906, és a dir, com un retorn a un moment cabdal de la normalització: la *normativització*, sobre el qual sap recolzar avui la batalla de la llengua, de natura prioritàriament *sòcio-lingüística*. Per això el text de crida a aquest II Congrés s'acabava amb un paral·lelisme entre els dos períodes: «Desitgem i confiem que, així com el Congrés de 1906 fou l'estímul i el punt inicial de la normativització de la nostra llengua, aquest Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana esdevingui un estímul per a la seva plena normalització sociològica».⁴⁶

Així mateix, la perspectiva dels Jocs Olímpics del 1992 acapara l'atenció dels normalitzadors, perquè aquesta prestigiosa manifestació internacional a bastament difosa per tots els mitjans de comunicació ha de ser per a Catalunya l'ocasió de proclamar la seva especificitat lingüística davant del món. El català serà, per descomptat, una de les quatre llengües oficials dels Jocs, juntament amb el francès, l'anglès i el castellà, i s'entén que el tractament que rebí cadascuna de les llengües, la jerarquia, tindrà molt interès per als catalans. En els programes electorals de l'última consulta per a les eleccions dels diputats al Parlament de Catalunya, les dues principals forces polítiques (Convergència i Unió, coalició nacionalista de centre-dreta, majoritària, i els socialistes catalans) insistien en aquest problema. Per a Convergència i Unió, els Jocs Olímpics «són una ocasió única de mostrar al món una Catalunya lingüísticament normalitzada». D'altra banda, els socialistes del PSC, quant a les quatre llengües oficials, desitgen «la preeminència del català, com a llengua pròpia de Catalunya».⁴⁷

En resum, la batalla de la llengua no para d'obrir nous fronts. Tot i que la motivació general té tendència a afeblir-se una mica en benefici d'unes tropes de xoc molt menys consensuals (que es consideren, no cal dir-ho, *partisans*), l'aparell institucional endegat sembla prou sòlid per a encarrilar les operacions que calgui per a l'evolució de les relacions de les forces lingüístiques. Això no obstant, cada vegada més s'hauran de tenir en compte, em sembla, els fenòmens lligats a l'existència, al si de la societat catalana, d'una classe d'actors particulars: els sociolingüistes, que sembla que cada cop més obertament reivindiquen una mena de legitimitat, si no científica almenys doctrinal, algun paper privilegiat en la tasca de normalització, alguns en grau de mariscal, d'altres, si més no, d'oficials superiors.

6. LEGITIMITAT(S)

En efecte, la política lingüística de la Generalitat ha suscitat l'emergència d'un *camp* en el sentit que P. Bourdieu dóna a aquest terme, és a dir, un conjunt d'agents socials constituït en «ordre autònom», amb «els seus dominants i els seus dominats, els seus conservadors i la seva avantguarda, les seves lluites subversives i els seus mecanismes de reproducció»: «un lloc de relacions de força (i de lluites adreçades a transformar-les o a conservar-les)» (BOURDIEU, 1987: p. 91, 167, 169). La sociolingüística catalana, que tots els observadors consideren que es troba *en crisi*, es comporta com «un camp de

46. II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Convocatòria. Inauguració. Clausura. Conclusions. *Congressistes*, p. 15.

47. «La política lingüística als programes electorals», *Llengua i Administració*, núm. 33 (octubre de 88) i núm. 34 (febrer de 89). Vegeu també IBAÑEZ i CHICO, 1988.

producció cultural», amb els seus «reptes específics» (de poder, evidentment), les seves «lluites internes» i «la seva divisió entre teòrics i pràctics» (BOURDIEU, 1987: p. 167 i 214), relacionat amb la distribució de papers en la normalització. Alhora és «un principi de control de la producció del discurs» (FOUCAULT, 1971: p. 37). També és evident que la sociolingüística a Catalunya, ara (i en els països de llengua catalana també), és un mercat, especialment en el terreny de l'edició. És difícil comptar els manuals i obres que proclamen un contingut sociolingüístic.⁴⁸ És també, però, un mercat de treball perquè la política lingüística ha provocat la creació de nombrosos llocs per a professionals de la normalització (consellers tècnics, formadors, agents de la Direcció General de Política Lingüística i dels Centres de Normalització, etc.).

Hi ha dues polèmiques ben exemplars per moltes raons. La primera fa referència al sentit i a l'ús de l'expressió *normalització lingüística*, la banalitat de la qual ha estat denunciada per alguns teòrics⁴⁹ com una desviació del concepte. És la posició que pren L. V. Aracil (el primer responsable de la difusió de l'expressió) el qual sembla considerar que la *normalització* tal com es practica oficialment equival a una usurpació de la marca. Segons ell, «el rètol es va buidar del seu contingut a mesura que s'escampava, fins a reduir-se a un eslògan oportunista» (ARACIL, 1983: p. 98. També LAMUELA, 1987, p. 61 i BRANCHADELL, 1987).

L'altra polèmica fa referència a la *codificació*, l'*estandardització*, sobretot a la tria de la norma lingüística en els mitjans de comunicació. El debat sorgí arran de la denúncia d'alguns del «trencament de la continuïtat entre el català real i la seva versió formalitzada» (PERICAY i TOUTAIN, 1986: p. 13) i la seva tria, per a la premsa escrita, d'«un llenguatge correcte, però sense rigideses acadèmiques», és a dir, sense una submissió total a la norma d'un català savi i conservador, dependent de l'Institut d'Estudis Catalans, la institució normativitzadora més poderosa.⁵⁰ Cal creure que no es tracta d'un debat fortuït: els autors complicats (de segur una mica provocadors) han estat un poc maltractats (vegeu, per exemple, SOLÉ i CAMARDONS, 1987b).

El debat va nodrir durant un cert temps la premsa escrita i es presentà a través dels mitjans de comunicació (evidentment) com un enfrontament entre els partidaris d'un català 'light' (obert a les influències del català que ara es parla) i els del català 'heavy' (més basat en els principis de la norma escrita tradicional)... (vegeu, per exemple, MURGADES, 1989: p. 83-84).

Tot i que aquestes polèmiques estan perfectament delimitades, no deixen de ser el

48. No s'oblida cap sector de públic: vegeu, per exemple, SOLÉ i CAMARDONS, 1987a.

49. Hom podria dir que al si d'aquest *camp de producció cultural* que constitueix la sociolingüística catalana en el seu conjunt, els membres d'origen valencià són els més severos en matèria d'ortodòxia teòrica. La situació diglòssica particular del País Valencià, on el català es troba realment amenaçat de substitució, és potser la causa d'aquesta actitud.

50. *Un model de llengua pels mitjans de comunicació, llibre d'estil del Diari de Barcelona*, Barcelona, Editorial Empúries, 1987: p. 14. Vegeu també l'editorial del *Diari de Barcelona* del 18-X-1988: «Normalitzar no és controlar la llengua», pel que fa a la posició de l'actual director general de Política Lingüística sobre la situació del català i el paper de l'Institut d'Estudis Catalans: «El nou director general, situant-se en una posició molt noucentista, qualifica d'anàrquica i caòtica l'actual situació del català i proposa un potenciament de l'Institut d'Estudis Catalans com a solució de tots els mals. "No pot ser —diu— que un mitjà de comunicació implantí models de llengua". Pretendre que una acadèmia de la llengua exerceixi un control ferri sobre l'idioma evidencia un desconeixement important del que són aquestes institucions en altres països. Però encara resulta més agosarat rebutjar el paper dels mitjans de comunicació com a terreny d'experimentació dels problemes quotidians que planteja la llengua. L'Institut d'Estudis Catalans, per molt que se'n renovin els components i se n'agilitin els mecanismes, no podrà resoldre de manera immediata els interrogants que es plantegen cada dia en un àmbit tan dinàmic com el de l'idioma, sotmès cada vegada més a les influències foranes. En sortir la 4a. edició de *Verinosa llengua*, X. Pericay declarava al *Diari de Barcelona* (1 de novembre del 1988) que "amb el purisme s'han passat de sota mà dosis abundants de puritanisme".

síntoma d'un estat de crisi⁵¹ relacionat, per descomptat, amb l'establiment i el desenvolupament d'una política lingüística i amb la seva incidència sobre l'evolució de les representacions i dels comportaments sociolingüístics a la Catalunya autònoma. Aquest estat de crisi comporta, si més no, dos aspectes principals: un que fa referència a la *sociolingüística catalana*, que en un passat recent ha estat més que una simple disciplina, i que sembla que té dificultats per a adaptar-se a les noves modalitats de la batalla de la llengua; l'altre (que no deixa de tenir, evidentment, relació amb el precedent), que fa referència a la pròpia *llengua catalana*, en el seu estatus (retrobat) de llengua oficial, objecte, sens dubte, de consideració legitimista per a alguns (partidaris de la *unificació del mercat* basada en una codificació rigorosa), actitud denunciada com a *fetixista* per d'altres. Una mena de fronts *interiors*, però que, evidentment, estan relacionats amb els altres (FOUCAULT, 1971; BOURDIEU, 1975).

51. Un dels exemples d'aquesta crisi és l'aventura del cisma del Seminari de Sociolingüística, conduït per L. V. Aracil i els seus deixebles, que sembla que ja s'ha acabat (vegeu Seminari de Sociolingüística, 1987).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARACIL, L. V. (1965), «Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle», Nancy i València; traduït: «Conflite lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova», dins *Papers de sociolingüística*, Barcelona, Edicions de La Magrana, 1982.
- (1979), «Educació i sociolingüística», dins *Treballs de Sociolingüística Catalana 2*, 1979 (València).
- (1982), *Papers de sociolingüística*, Edicions de la Magrana, Barcelona.
- (1983), *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans.
- ARENAS I SAMPERA, J. i ABEYÀ, M. (1985), «El proyecto de inmersión lingüística escolar en Cataluña», *Enseñanza en lenguas y resultados escolares* (M. Siguán Coord), Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona (Publicacions de l'ICE).
- ARGENTE, J. A., CASTELLANOS, J., JORBA, M., MOLAS, J., MURGADES, J., NADAL, J. M. i SULLA, E. (1979), «Una nació sense estat, un poble sense llengua?» *Els Marges*, núm. 15.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1977), «Entorn de la sociolingüística catalana: precedents, dificultats, contingut, objectius». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 1 (1974-1976), Ponències al VIII Congrés Mundial de Sociologia (Toronto), València.
- (1979), «El Grup Català de Sociolingüística i el Seminari Internacional de Sociolingüística de Perpinyà (juliol de 1977)», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 2, València.
- BASTARDAS I BOADA, A. (1985), «La bilingüïtzació de la segona generació immigrant. Realitat i factors a Vilafranca del Penedès», Barcelona, Edicions de la Magrana.
- (1987), «L'aménagement lingüístique en Catalogne au XXe siècle», *Politique et aménagement lingüistiques* (dirigit per J. Maurais), el Quebec, Consell de la Langue Française.
- BENET, J. (1979), *Cataluña bajo el régimen franquista*, Barcelona, Editorial Blume.
- BOURDIEU, P. (1980), «L'identité et la représentation», *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 35.
- (1982), *Ce que parler veut dire*, París, Fayard.
- (1983), «Vous avez dit populaire?», *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 46.
- (1987), *Choses dites*, París, Ed. de Minuit.
- BOURDIEU, P., BOLTANSKI, L. (1975), «Le fétichisme de la langue», *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 4.
- BOYER, H. (1978), «L'énoncé, l'idéologie et le droit. Notes sur l'autonomisme catalan et les processus constitutionnel en Espagne», *Annals de l'Institut d'Estudis Occitans*, 5a Tièra, núm. 3.
- (1983), «Signes extérieurs de conflit. Comportements et représentations sociolingüistiques en Catalogne autonome», *Lengas*, núm. 14.
- (1990), «Matériaux pour une approche des représentations sociolingüistiques. Eléments de définition et parcours documentaire en diglossie», *Langue française*, núm. 85.
- BRANCHADELL, A. (1987), «Normalització lingüística: el concepte», *Límits*, núm. 3, Barcelona, Editorial Empúries.
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. T. i ANGLADA ARBOIX, E. (1984), «Une polémique sur la situation lingüística en Catalogne», *Mots*, núm. 8.
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. T. i LLEAL GALCERAN, C. (1986), «Deux manifestes lingüístiques en Catalogne», *'Nation' et nationalisme en Espagne du franquisme à la démocratie*, París, INALF (Coll. «Saint-Cloud»), Klincksieck.
- CALVET, L.-J. (1987), *La guerre des langues et les politiques lingüistiques*, París, Payot.

- CONGRÉS DE CULTURA CATALANA (1977), *Manifest de la Cultura Catalana*, Barcelona.
- CORBELLA, J. M. (1988), *La Comunicació social a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Centre d'Investigació de la Comunicació).
- DAOUST, D. i MAURAS, J. (1987), «L'aménagement linguistique», *Politique et aménagement linguistiques*, dirigit per J. Maurais, el Quebec, Consell de la Llengua Francesa.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1981a), *Por la normalización lingüística de Cataluña* [articles d'Aina Moll, directora general de Política Lingüística i declaracions del Consell Executiu de la Generalitat sobre la normalització lingüística], Barcelona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.
- (1981b), *Por la normalización lingüística de Cataluña* [texts de J. L. L. Aranguren, A. M. Badia i Margarit, C. Barral, J. A. Goytisolo, P. L. Entralgo, A. Marzal, A. Tovar i F. Vallverdú sobre la qüestió de la llengua a Catalunya], Barcelona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.
- (1983a), *Llei de normalització lingüística a Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (1983b), *Sobre la Llei de normalització lingüística a Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (1983c), *Llibre blanc de la Direcció General de Política Lingüística*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (1983d), *Nivell Llindar*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Servei d'Assessorament Lingüístic.
- (1983e), *La Campaña per la Normalització Lingüística de Catalunya*, 1982, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Direcció General de Política Lingüística.
- (1984a), *Les expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (1984b), *Loi 7/1983 du 18 avril de normalisation linguistique en Catalogne*, París, Expolangues II.
- (1988), *La llengua en el món del comerç. L'actitud dels catalans davant l'ús comercial del català*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- (1989), *Loi 7/1983 du 18 avril de normalisation linguistique en Catalogne*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Dret lingüístic (1989), (*Actes del Simposi sobre Dret lingüístic*, Barcelona, setembre de 1987), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- DUARTE, C. i ALAMANY, R. (1984a), *Llengua i Administració*. Actes del Col·loqui sobre Llengua i Administració (Barcelona, octubre de 1983), Barcelona, Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya.
- DUARTE, C. i MASSIP, A. (1981), *Síntesi d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions de la Magrana.
- FERGUSON, CH. A. (1959), «Diglossia», *Words*, 15.
- FERRER, J. (1984a), «Qüestió lingüística i qüestió nacional...», *Quaderns d'Alliberament*, núm. 8/9.
- (1984 b), «Una primera experiència legislativa per al redreçament lingüístic: la llei del Parlament de Catalunya del 1983», *Quaderns d'Alliberament*, núm. 8/9.
- FISHMAN, J. A. (1971), *Sociolingüística*, Brussel·les i París, Nathan et Labor.
- FOUCAULT, M. (1971), *L'ordre du discours*, París, Gallimard.
- GARDY, PH. i LAFONT, R. (1981), «La diglossie comme conflit: l'exemple occitan», *Langages*, núm. 61.
- GARMADI, J. (1981), *La sociolingüística*, París, PUF.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1982), *Statut d'autonomies de la Catalogne*, Barcelona.

- GUESPIN, L. i MARCELLESI, J. B. (1986), «Pour la glottopolitique», *Langages*, núm. 83.
- HAMEL, E. R., SIERRA, M. T. (1983), «Diglosia y conflicto intercultural», *Boletín de antropología americana*, 8.
- HUDSON, R. A. (1981), *La sociolingüística*, Barcelona, Ed. Anagrama; trad. de: *Sociolinguistics*, Cambridge University Press, 1980.
- IBÁÑEZ I FUENTES, N. i CHICO I MAQUEIRA, R. M. (1988), *La llengua i els jocs olímpics*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill i Ed. de la Magrana.
- JARDEL, J. P. (1982), «Le concept de 'diglossie' de Psichari à Ferguson», *Lengas*, núm. 11.
- JOUANNA, F. (1983), «Débat: La Catalogne et sa politique linguistique» (conversa amb G. Puig i Moreno; abril del 1983), *Amiras/Repères*, núm. 6.
- KREMnitz, G. (1979), *Sprachen im Konflikt: Theorie und Praxis der Katalanischen Sociolinguisten. Eine Textauswahl*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- (1981a), «Du 'bilinguisme' au 'conflitlinguistique'. Cheminement de termes et de concepts», *Langages*, núm. 61.
- (1987), «Diglossie: possibilités et limites d'un terme», *Lengas*, núm. 22.
- LAFONT, R. (1977a), «Sobre el procés de patoisització», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 1 (València). Trad. de: «Sur le procès de patoisement», *Language in sociology*, Louvain, Institut de Linguistique, 1976.
- (1984b), «Pour retrouver la diglossie», *Lengas*, núm. 15.
- (1989), «Trente ans de sociolinguistique occitane (sauvage ou intellectuelle)», *Lengas*, núm. 25.
- LAMUELA, X. (1984), «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana», *Problemàtica de la normativa del Català, Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1987), *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*, Barcelona, Quaderns Crema.
- LAPONCE, J. A. (1984), *Langue et territoire*, el Quebec, Les Presses de l'Université Laval.
- Llengua i Administració*, Barcelona, Generalitat de Catalunya [Publicacions de la Direcció General de Política Lingüística, en col·laboració amb l'Escola d'Administració Pública de Catalunya].
- MACKAY, W. F. (1976), *Bilinguisme et contact des langues*, París, Klincksieck.
- MARCELLESI, J. B. (1981), «Bilinguisme, diglossie, hégémonie: problèmes et tâches», *Langages*, núm. 61.
- MOLL, A. (1984), «Els tràmits preliminars de la redacció de la Llei de normalització lingüística a Catalunya», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3.
- (1988), «Les accions institucionals per la normalització lingüística a Catalunya», *Els processos de normalització lingüística a l'estat espanyol actual*, Alacant, Universitat.
- MOLL, A., i BOYER, H. (1982), «Autonomie et politique linguistique en Catalogne. Un entretien avec A. Moll réalisé par H. Boyer», *Amiras/Repères*, núm. 1.
- MURGADES, J. (1989), «Réalité sociolinguistique et pratique littéraire», *Revue des Langues Romanes*, tom XCIII, núm. 1.
- NINYOLES, R. L. (1969 i 1978), *Conflicte lingüístic valencià, substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, València, Tres i Quatre.
- (1977), *Cuatro idiomas para un Estado*, Madrid, Editorial Cambio 16.
- OLTRA, B. (1980), «Sobre los datos lingüísticos en Cataluña», *Papers, Revista de Sociologia*, núm. 14, Barcelona, Ediciones Península.
- PERICAY, X. i TOUTAIN, F. (1986), *Verinosa llengua*, Barcelona, Empúries.
- PIETRO, J. F. de (1988), «Vers une typologie des situations de contacts linguistiques», *Langage et société*, núm. 43.

- PLA I MOLINS, M. (1983), *El bilingüisme escolar a Barcelona*, Barcelona, Edicions de la Magrana.
- PROUDOM, M. (1989), «Som i serem gent catalana», ou le verbe créateur», *Les Cahiers du CRIAR*, núm. 9, Universitat de Rouen.
- PUIG SALELLAS, J. M. (1987), «La doble oficialitat lingüística a l'estat espanyol», *Llengua i Dret. Treballs de l'àrea 5 del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona - Andorra 1986*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Autònoms.
- REIXACH, M. (1985), *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana, Sèrie Estudis, núm. 1).
- SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA (1987), *La diversitat (im)pertinent*, Barcelona, El Llamp.
- SIGUAN, M. (1976), «Bilingüisme i educació. Per a una sociologia del bilingüisme», *Bilingüisme i educació*, Barcelona, ICE, Universitat de Barcelona, Teide.
- (1989), «Conocimiento y uso de las lenguas según el censo de 1986», *Full Informatiu*, núm. 1, Centre d'Informació i Documentació sobre Llengües i Educació, ICE, Universitat de Barcelona.
- Situations de diglossie* (1982), Actes del Col·loqui de Montpeller (3, 4 i 5 desembre 1981), *Cahiers de Linguistique Sociale*, núm. 4-5, Rouen.
- SOLÉ I CAMARDONS, J. (1987a), *Sociolingüística per a joves*, València, Edicions de la Federació d'Entitats Culturals del País Valencià.
- (1987b), «Verinosa llengua, un verinós malentès», *Quaderns d'Alliberament*, núm. 13, Barcelona, Edicions de la Magrana.
- STRUBELL, M. i ROMANÍ, J. M. (1986), *Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina (Comentaris a una enquesta)*, Barcelona, Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- STRUBELL I TRUETA, M. (1981), *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona, Edicions de la Magrana.
- (1984), «Evolució Sociolingüística a Catalunya», *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 21, Barcelona, Ediciones Península.
- (1986), «La situació lingüística a Catalunya: procés social i àmbits institucionals», *Les llengües en l'administració*, València, Generalitat valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- (1988), «La immigració», *Sociolingüística i llengua catalana*, A. Bastardas i J. Soler (ed.), Barcelona, Editorial Empúries.
- SUBIRATS, M. (1980), «La utilització del català. Entre la precarietat i la normalització» (Dossier), *Saber*, 1.
- TORRES, J. (1988), «Les enquestes sociolingüístiques catalanes del 1974 al 1984», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 7.
- TURELL, T. (1984), *Elements per a la recerca sociolingüística a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.
- TUDELA, J. (1986), *El futur del català. Una radiografia sociolingüística*, Barcelona, Publicacions El Món.
- VALLVERDÚ, F. (1973), *El fet lingüístic com a fet social*, Barcelona, Edicions 62.
- (1979 i 1986), *La normalització lingüística a Catalunya*, Barcelona, Editorial Laia.
- (1980), *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- (1981), *El conflicte lingüístic en Catalunya: historia y presente*, Barcelona, Ediciones Península.
- (1988), «Algunes dades sobre la catalanització a l'àrea metropolitana de Barcelona», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 7, València.